

KNJIGA RADOVA

6-7. novembar 2014. godine

Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu
Beograd, Srbija

Univerzitet u Beogradu

Hemijski fakultet

DRUGI NAUČNI SIMPOZIJUM SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM
TEORIJA I PRAKSA NAUKE U DRUŠTVU:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Knjiga radova |

Drugi naučni simpozijum sa međunarodnim učešćem

**TEORIJA I PRAKSA NAUKE U DRUŠTVU:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE**

6 - 7. novembar 2014. godine, Beograd, Srbija

Proceedings |

The second scientific symposium with international participation

**THEORY AND PRACTICE OF SCIENCE IN SOCIETY:
CHALLENGES AND PERSPECTIVES**

6th – 7th November 2014, Belgrade, Serbia

Izdaje | Published by
Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu
Studentski trg 12-16, 11000 Beograd, Srbija
tel. 011 / 3282-111; www.chem.bg.ac.rs

Za izdavača | For Publisher
Branimir Jovančičević, dekan Hemijskog fakulteta

Urednici | Editors
Dragan Bulatović
Vojin Krsmanović

Dizajn | Design
Danica Stojiljković
Zorana Đorđević

Tehnički urednici / Technical Editors
Danica Stojiljković
Zorana Đorđević
Biljana Tomašević
Katarina Putica
Igor Matijašević

ISBN 978-86-7220-064-5

TEORIJSKO-METODOLOŠKE OSNOVE STRUKTURALIZMA U ARHITEKTURI

Apstrakt: Tokom 1950-ih godina osnove strukturalne lingvistike, koje su između dva svetska rata bile koncipirane u okviru evropskih avangardnih lingvističkih krugova, postaju teorijsko-metodološki okvir za različita društvena i humanistička istraživanja. Kroz filozofske pristupe strukturalne antropologije i sociologije, kao i kroz metodološka dostignuća u lingvistici, kibernetici i semiotici, strukturalizam je u tom periodu ostvario uticaj na promenu umetničkih praksi, posebno kada je reč o arhitektonskom stvaralaštvu. Razvoj novih kreativnih pristupa u arhitekturi imao je za cilj odbacivanje dotadašnje funkcionalističke paradigme i okretanje prema formalnom i semiotičkom pristupu, kao i uspostavljanje holističkog stava, kroz humanizaciju životnog okruženja i povratak nepromenjivim arhetipskim i univerzalnim vrednostima. U radu se razmatraju različiti aspekti razumevanja strukturalizma u arhitekturi, kao i kriterijumi po kojima su postavljene teorijske odrednice strukturalizma u arhitekturi i njihova veza sa opštim idejama strukturalističkog načina mišljenja. U tom kontekstu u radu se analiziraju ideje i stavovi razvijeni u okviru urbanističkih istraživanja grupe Team X, preko kojih je izvršena kritika funkcionalističkog pristupa u dotada dominantnim idejama CIAM-a i preko kojih su implementirane osnove strukturalističke teorije u arhitekturi.

Ključne reči: strukturalizam u arhitekturi, kritika funkcionalizma, Team X, strukturalistička forma i značenje, arhetipske i univerzalne vrednosti, vernakularna arhitektura

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASICS OF STRUCTURALISM IN ARCHITECTURE

Abstract: During the 1950s, the basics of structural linguistics, which are between the two world wars were conceptualized in the European avant-garde linguistic circles, becoming a theoretical and methodological framework for different social and humanistic research. Through the philosophical approaches of structural anthropology and sociology, as well as through the methodological achievements in linguistics, cybernetics and semiotics, structuralism during this period has achieved an impact on changing of art practices, especially when it comes to architecture. Developing new creative approaches in architecture was aimed to rejection of previous functionalist paradigm and turning to more formal and semiotic approach, as well as the establishment of a holistic attitude through the humanization of the environment and return to immutable archetypal and universal values. This paper discusses about the different aspects of understanding of structuralism in architecture, the criteria by which they are set theoretical determinants of structuralism in architecture, as well as their relationship with the general ideas of the structuralist way of thinking. In this context, the paper analyzes the ideas and attitudes developed within the urban research of group Team X, through which was carried out criticism of the functionalist

¹ Institut za multidisciplinarna istraživanja Univerziteta u Beogradu, Kneza Višeslava 1, 11000 Beograd, danicarch@yahoo.com

approach in until then dominant ideas of CIAM and through which they implemented the basics of structuralism in architecture.

Keywords: *structuralism in architecture, criticism of functionalism, Team X, structuralist form and meaning, archetypal and universal values, vernacular architecture*

1. UVOD

Strukturalizam predstavlja teorijsko-metodološki pristup baziran na osnovama strukturalne lingvistike razvijene tokom prve decenije 20. veka. Kao pravac strukturalizam je bio afirmisan tokom druge polovine 20. veka u okviru različitih naučnih disciplina i društvenih praksi, posebno kada je reč o lingvistici, teoriji književnosti, antropologiji, etnologiji, sociologiji, itd. Ideje strukturalizma se u arhitekturi mogu sagledati u teorijskim radovima s početka 1950-ih godina, dok se tokom 1960-ih godina strukturalizam razvio kao jedan od najznačajnijih avangardnih pravaca koji se suprotstavio CIAM-ovom funkcionalizmu. Glavni nosioci strukturalističkih ideja u arhitekturi bili su članovi grupe *Team X*, posebno holandani Aldo van Eyck (Aldo van Eyck) i Herman Herberg (Herman Hertzberger), koji su bili intezivno uključeni u razvoj i diseminaciju strukturalizma u arhitekturi [1]. Pojam strukturalizam u arhitektonskoj teoriji prvi je primenio holandski teoretičar Arnaud Birends (Arnaud Beerends) tokom 1969. godine u svojoj analizi projekta javne gradske dvorane Hermana Herberga [2]. Od svojih začetaka u Holandiji, strukturalistički pristup u arhitekturi se brzo proširio Evropom, dok je preko koncepta Luis Kana (Louis Kahn) strukturalizam ostvario uticaj u Sjedinjenim Američkim Državama, a pod uticajem Kenzo Tange (Kenzo Tange) se razvio kao metabolički pokret u Japanu. U radu se polazi od pregleda osnovnih postavki strukturalističke teorije koji su ostvarili uticaj na dalji razvoj arhitekture i u odnosu na koje su uspostavljene osnovne teorijske odrednice strukturalizma u arhitekturi.

2. PREGLED OSNOVNIH POSTAVKI STRUKTURALISTIČKE TEORIJE

Kao metodološki pristup strukturalizam je baziran na osnovama strukturalne lingvistike razvijene početkom 20. veka od strane švajcarskog lingviste De Sosira (Ferdinand de Saussure), koji je koncipirao lingvistički model „jezik i govor“ (*lengue et parole*), po kome je „jezik kolektivni sistem u kome pojedinac govori“ [3]. Ključni pojmovi de Sosirove opšte lingvistike su *znak*, *označitelj* i *označeno*, gde je znak posrednik između označitelja i onog što se označuje, tj. između zvukova u govornom jeziku i pojmova. Prema tom shvatanju jezik je potrebno sagledati kao uređen simbolički sistem znakova lingvističke zajednice, koji kao empirijska struktura ispod površine pojavnog poseduje neke dublje principe. De Sosir je smatrao da jezik nije jedana oblast simbola i znakova, usled čega se on zalagao da se izgradi *semiologija*, posebna nauka o simbolima i znakovima. Začeci prihvatanja strukturalizma u okviru književnih teorija vezuju se za delovanje ruskih avangardnih lingvističkih društava (Moskovski lingvistički krug i Peterburški krug) i ruskog formalizma tokom Prvog svetskog rata, nasleđe koje je kasnije preuzeo i razradio Praški lingvistički krug, a koje je krajem 1930-ih godina, na neposredan način, imalo uticaja na razvoj Kopenhaške lingvističke škole [4]. Pomenute lingvističke škole polaze od De Sosirove distinkcije „jezika i govora“, tj. jezičkog koda i njegovih relacija, pri čemu su za odnose među elementima načinjene razlike između sintagmatskog (kontrasti) i paradigmatkog (opozicije) reda. Načelnu De Sosirovu distinkciju između forme i sadržine do kraja je razvila Kopenhaška lingvistička škola. Tokom 1950-ih godina osnove strukturalne lingvistike, koje su između dva svetska rata bile koncipirane u okviru evropskih avangardnih lingvističkih krugova, postaju teorijsko-metodološki okvir za različita društvena i humanistička istraživanja. Pod uticajem ruskog lingviste i književnog

teoretičara Romana Jakobsona (*Роман Якобсон*) strukturalizam se posebno razvija u Francuskoj i SAD-u.

Otkrivanje univerzalnih principa kroz traganje za pravilima unutar postojećeg sistema, predstavljalo je prekretnicu u do tada važećim metodološkim pristupima proučavanja fenomena unutar različitih disciplina. Pitanjem strukture, poreklom i odnosom njenih elemenata bavio se unutar epistemoloških studija švajcarski psiholog i filozof Žan Pijaže (Jean Piaget). Pijaže definiše pojam strukturalizma kroz tri svojstva: totalitet, transformacija i autoregulacija [5]. Prema Pijažeu strukturu čine elementi koji su poređani po zakonu koji definiše sistem kao takav, i u tom smislu, struktura kao samouređujući sistem transformacija razlikuje se od bilo koje forme, jer forma postaje struktura samo ako postoji pravilo po kome se ona obrazuje. U tom pogledu Pijaže se nadovezuje na De Soserovu konstataciju da su relacije između elemenata bitnije od samih elemenata, s obzirom da su elementi zamenjivi, dok relacije nisu.

Studije francuskog antropologa i filozofa Levi-Strosa (Claude Lévi-Strauss) načinile su poseban pomak u produbljenju naučnog i kulturnog obuhvata strukturalističke teorije. U okviru antropološkog strukturalizma se težilo za koncipiranjem sistematične metode koja bi omogućila otkrivanje skrivenih struktura kulture a kroz nastojanja da se strukture društvenih fenomena sagledaju preko zasebnih delova, analizirajući pritom celinu kao skup međusobnih zakonitosti (relacija) delova, a ne kao njihov prost zbir. U potrazi za osnovnim strukturama ljudskog uma tokom 1950-ih godina, a pozivajući se na de Soserovu distinkciju „jezik i govor“, Levi-Stros je analizirao čitav niz kulturnih fenomena, uključujući mitologiju i srodstvo, tvrdeći da postoje strukture koje čine "duboku gramatiku" društva koja se nalaze u umu a funkcionišu u ljudima nesvesno. U okviru svojih antropoloških istraživanja Levi-Stros je uočio da postoji velika podudarnost u strukturama mitova koncipiranih u okviru različitih kultura, što ga je dovelo do zaključka kako bi morali da postoje univerzalni principi, neka vrsta zajedničkog temelja u procesima razumevanja i prenosa značenja. U tom pogledu Levi-Stros se služio primenom matematičkih sistema kako bi formalizovao antropološke modele u vezi sa sistemima značenja, i kako bi ukazao da se ispod ili iza konkretnih opažajnih relacija kriju „strukture kao sistemi transformacija“ [6]. Ovakvim metodološkim pristupom humanističke nauke su stekle status sličan egzaktnim naukama, u kojima se rekonstrukcija fenomena može izvršiti putem unapred utvrđenih pravila i zakonitosti. Ugledajući se na Romana Jakobsona i predstavnike Praške škole lingvistike, koji su analizirali zvukove na osnovu prisustva ili odsustva pojedinih funkcija, Levi-Stros je konceptualizovao univerzalne strukture uma po principu parova binarnih opozita, kao što su toplo-hladno, muško-žensko, kultura-priroda.

Zasnivajući se na De Soserovoj nauci o znaku - *semiotici*, koja je kasnije postala poznata pod terminom *semiotika* koji je uveo američki filozof Čarls Pirs (Charles Sanders Pierce) [7], tokom 1960-ih i 1970-ih godina su bila podstaknuta proučavanja znakova u svakodnevnom društvenom životu, za šta je posebno bio zaslužan francuski književni teoretičari Rolan Bart (Roland Barthes). Bart se služio De Soserovom znakovnom analizom kako bi dao kritički prikaz sistema društvenih vrednosti u procesu stvaranja modernih mitova [8]. Ovakav pristup je doveo do zaključka da se u osnovi svih kulturnih fenomena nalaze značenja jezičkih simbola, a ne prepoznatljiva stvarnost. Sličan stav se može uočiti i u okviru radova francuskog psihoanalitičara Žaka Lakana (Jacques Lacan), prema kome ne postoji nikakvo stvarno utemeljeno mišljenje, već postoji samo „simboličko“ mišljenje.

3. TEORIJSKE ODREDNICE STRUKTURALIZMA U ARHITEKTURI

Razvoj novih kreativnih pristupa u arhitekturi imao je za cilj odbacivanje dotadašnje funkcionalističke paradigme i okretanje prema formalnom pristupu koji je arhitekturu sagledavao kao fizički oblik odnosa, a zašta je arhitektura teorijsko utemeljenje pronašla u

strukturalizmu. Kako ističe Majkl Hejs (Michael Hays), arhitektura je potragu za smislom pokušala da reši putem strukturalističke projekcije sistema formalnih elemenata i pravila kombinacija i transformacija analognih retoričkim formacijama u jeziku [9]. Glavne odrednice strukturalizma u arhitektonskoj teoriji predstavljaju formalni i semiotički pristup, kao i uspostavljanje holističkog stava kroz humanizaciju životnog okruženja i povratak nepromenjivim arhetipskim i univerzalnim vrednostima. Centralni problem strukturalističkog pristupa u arhitekturi ne odnosi se na vidljivu strukturu objekta, već na nevidljive zakone koji uređuju i formiraju međusobne delove strukture. Za razliku od formalizma, forma je u strukturalizmu u međuzavisnosti sa sadržajem, jer kako ističe Levi-Stros, strukturalizam ne suprotstavlja konkretno apstraktnom, odnosno, struktura se ne posmatra odvojena od sadržine, već se kao sama sadržina ona sagledava u jednoj logičkoj organizaciji shvaćenoj kao „svojestvo stvarnog“ [10]. Holandski arhitekta Arnulf Luhinger (Arnulf Lühinger), koji je ostvario najveći doprinos u okviru istraživanja strukturalizma u arhitekturi, istakao je da je strukturalistička forma sačinjena od međusobnih elemenata koji su stalni, dok se promenljivost strukture postiže kroz međusobne odnose i relacije datih elemenata [11]. Ovakvo viđenje strukturalističke forme koje iznosi Luhinger podudara se sa Pijaževom definicijom strukture kao samouređujućeg sistema transformacija. U tom pogledu, za razliku od koncepta megablokova funkcionalnog grada, u arhitekturi se kroz strukturalizam težilo ka artikulaciji izgrađenog bloka kroz manje jedinice koje bi bile razumljivije čoveku. Kako navodi Hercberg, stvari smeju biti velike samo kao mnogostrukost malih jedinica, jer sve što je prekomerno ubrzo stvara odbojnost. Zalažući se za individualne interpretacije kolektivnih obrazaca Hercberg se takođe pozivao na De Soserovu distinkciju „jeziki i govor“:

Ne poznajemo nečije predodžbe ili asocijacije, ali smatramo, da se mogu shvatiti kao individualne interpretacije kolektivne strukture. Taj odnos kolektivne strukture i individualne interpretacije može se opet komparirati sa odnosom između jezika i reči. Koristimo jezik na individualni način unutar opštih pravila.
[12]

Glavne teorijske odrednice strukturalizma u arhitekturi preuzete su iz antropološkog strukturalizma Levi-Strosa, koji je baziran na verovanju da postoji nesvesni deo ljudske prirode u kome su upisani mehanizmi kategorisanja stvarnosti i uspostavljanja odnosa između objekata. Levi-Stros je tragao za univerzalnim vrednostima, uočavajući da postoje značajne podudarnosti u strukturama mitova nastalim u kulturama koje nisu bile u međusobnom kontaktu, što ga je navelo na zaključak kako mora postojati određena vrsta zajedničkog temelja u procesima razumevanja i prenosa značenja. Slično tome, i Aldo van Ajk je izneo stav o tome da postoje određeni urođeni procesi u čoveku, koji su trajni i nepromenjivi:

Moderna arhitektura kontinuirano insistira na onom što je drugačije u našem vremenu u tolikoj meri da je izgubila dodir sa onim što se ne razlikuje, sa onim što je uvek u suštini isto. Došlo je vreme da se staro okupi u novom; da se ponovo otkriju arhaični principi ljudske prirode. Čovek je uvek i svugde u suštini isti.
[11]

Važni kriterijum antropološkog strukturalizma koji je razrađen od strane Levi-Stros predstavlja i binarna priroda elemenata, koji kroz opozitne i distinktivne odnose svakog pojedinog elementa strukture prema drugom uspostavlja princip binarnih opozitnih parova. Na osnovu ovog teorijskog pristupa van Ajk je razvio obrazac po kome je potrebno odbaciti polaritet, odnosno, po kome bi dva suprotstavljena objekata trebalo da funkcionišu kao dvojnost, tj. kao dva objedinjena fenomena, a bez odricanja njihovih ličnih karaktera [11].

Van Ajkovo nastojanje da premosti suprotnosti ima za cilj izmirenje dvojnih fenomena u arhitekturi kao što su „unutrašnjost-spoljašnjost“ i „kuća-grad“ [13].

Istraživanja podstaknuta izučavanjem simbola u svakodnevnom životu, koja su bila nadovezana na De Soserovu nauku o znaku, uticala su da se u strukturalizmu arhitektonski objekat posmatrata kao prenosilac određenih značenja. S obzirom da se svaki izgrađeni objekat poseduje izvesno značenje, koji ne mora da se podudara sa porukom koju objekat nosi, u okviru strukturalističke teorije se težilo ka uspostavljanju odnosa između označitelja i označenog, odnosno, težilo se da kroz izgrađenu formu bude preneti univerzalna poruka koja bi u sebi sadržala arhaične principe ljudske prirode.

Za kompleksnije i dublje razumevanje strukturalističke teorije u arhitekturi potrebno je sagledati različite aspekte i teorijske odrednice koji je bliže određuju, a među kojima su posebno značajni: kritika funkcionalizma, strukturalistička forma i značenje, vernakularna arhitektura i narodno iskustvo, kao i arhetipske i univerzalne vrednosti.

3.1 Strukturalizam kao kritička reakcija na funkcionalizam

U drugoj polovini 1950-ih godina dolazi do radikalnije kritike funkcionalizma, koja se prvenstveno ogledala u činjenici da su arhitektura i urbanizam bili posmatrani isključivo kao rezultat funkcija, što nije bilo u saglasnosti sa načinom na koji su manifestovani urbani problemi u praksi. Na kongresu *CIAM X* održanom 1956. godine u Dubrovniku van Ajk je istako sledeće: „Postoji tendencija da se promeni pristup formiranje klastera koji se vrši kroz dodavanje malih ćelijskih jedinica, kroz formiranje velikog strukturalnog elementa, povećavajući razmeru u cilju da formirana struktura bude više razumljiva“ [11]. U svom kasnijem radu, van Ajk je kritikovao funkcionalistički koncept „prostor-vreme“ navodeći da šta god on značili, „mesto i prilika“ znače više. On je istakao da se već pola veka arhitekti bave samo spoljašnjošću, čak i u unutrašnjem prostoru, umesto da se bave kreiranjem enterijera u spoljašnjem i u unutrašnjem prostoru [11]. Kritikujući funkcionalističko shvatanje po kome je potrebno svakom pojedincu obezbediti iste uslove življenja, Herberg je istovremeno tražio za zadovoljavanjem pluralističke potrebe društva, u vezi sa čim je istakao da „ono što moramo da tražimo, umesto prototipova koji su kolektivne interpretacije obrazaca življenja, jesu prototipovi koji omogućavaju interpretacije kolektivnih obrazaca“ [13].

Agresivnu separaciju privatnog i javnog života nametnutu od strane funkcionalizma, strukturalisti su pokušali da premoste pomirenjem te dve suprotnosti pomoću koncepta „međuprostor“. Nadovezujući se na izjavu Kandilisa (Georges Candilis) sa *CIAM*-ovog sastanka u Dubrovniku, po kojoj je „ulica kao koridor nestala sa Atinskom poveljom“, Luis Kan je istakao da „grad počinje tamo gde se otvoreni prostor i ulica stapaju kao mesto susreta“ [11]. Bračni par Alison i Peter Smitson (Alison i Peter Smithson) su takođe istakli da ulica treba da bude mesto a ne koridor, s obzirom da je ona produžetak kuće, razvijajući „filozofiju praga“. Na *CIAM*-ovom sastanku u Oterlou 1959. godine Aldo van Ajk je izjavio kako je podstaknut Smitsonovim konceptom praga uspostavio koncept „međuprostora“ kojim je pomirio konfliktne polaritete i obezbedio mesto u kome se mogu razmeniti i ponovo uspostaviti prvobitni dupli fenomeni. U tom pravcu van Ajk ističe da urbano planiranje treba da postane umetnost i da se bavi formom, a ne isključivo funkcijom, navodeći da bi se time granice između arhitekata i urbanista izbrisale.

3.2 Strukturalistička forma i značenje

Strukturalistički teorijsko-metodološki pristupi su akcent stavili na strukturu u kojoj svaki deo ima svoje određeno mesto i značenje, što je uticalo da se arhitektonska teorija i praksa okrenu više formalnom i semiotičkom pristupu. Značajan deo razumevanja strukturalističke

forme u arhitekturi predstavlja sagledavanje međusobnih odnosa izgrađenih delova i njihovo značenje u okviru celine, čime se potencira stav o tome da forma ne može biti odvojena od sadržine. Hercberg po pitanju arhitektonske forme ističe kako na prvom mestu ne može biti „pojavni oblik kao obloga predmeta, već oblik kao nosioc potencijalnog sadržaja i značenja“ [12]. U strukturalističkoj arhitektonskoj formi uvođenje sistema mreže dobilo je značajnu ulogu, u kojoj su rast i koherentnost određivali pravilnost u celokupnom sistemu. Prepoznajući vreme kao bitan formativni faktor (četvrti faktor), Luhinger je naveo da su glavni principi strukturalista u arhitekturi bili rast, koherentnost i transformacija [11]. S druge strane, van Ajk je razvio koncept „estetike broja“ ili „harmonija u pokretu“, preko kojeg se zalagao za to da „projekti treba da rešavaju estetske probleme koji su rezultat standardizacije konstruktivnih elemenata; kroz ponavljanje sličnih i različitih stambenih jedinica u većem stambenom objektu; kroz ponavljanje ili grupisanje takvih stambenih objekata, sličnih ili različitih; kroz ponavljanje takvih stambenih grupa, sličnih ili različitih (mutacije i varijacije na temu)“ [11]. Pozivajući se na organizaciju arhaičnih formi severnoafričkih neseobina van Ajk uvodi pojam „lavirintske jasnoće“, preko kojeg se zalagao za strukturu orgnizovanu po principu reda i haosa, a za koje je naveo da se kao opozitni principi međusobno dopunjuju. U tom pogledu, elementi reda se mogu pronaći u okviru strukturalističke matrice, u kojoj elementi haosa imaju posebnu ulogu u organizaciji elemenata sistema, kao „druga sestra reda“ [11]. Na taj način je van Ajk u strukturalističku formu uveo princip duplih kategorija primarne i sekundarne strukture, u kojima primarni strukturalni sistem određuje pravila pozicioniranja sekundarnih elemenata u strukturi.

3.3 Vernakularna arhitektura i narodno iskustvo

Početak 1940-ih godina, tokom putovanja kroz Zapadnu Afriku, Aldo van Ajka je započeo istraživanja odnosa između društvenih struktura i izgrađenih oblika tradicionalne kulture, a putem metoda tumačenja i analize aspekata ljudske spoznaje, ponašanja i kulture „primitivnih zajednica“ [14]. Podstaknut verovanjem kako je procese života moguće na precizan način sagledati u izgrađenoj formi, van Ajk se u svojim istraživanjima bivio potragom za stvarima koje su slojevitije i dublje od same forme i funkcije objekta. On tada dolazi do stava da je primitivna arhitektura bliža našim osećajima jer simbolizuje obrazce života koji se u njoj ogledaju. Način života „primitivnih zajednica“ ima svoje duboke korene u prvobitnom stanju ljudske i kosmičke prirode [11]. Pritom van Ajk naglašava da i u okviru narodnog graditeljstva, varijacija oblika poseduje određenu logiku, koja ne kopira određeni stil, već se umesto toga koristi mentalnom „gramatikom“ uma. U svojim mnogobrojnim spisima iz perioda 1960-ih godina van Ajk se zalagao za bezvremenske aspekte građevinskih oblika „primitivnih“ kultura, i isticao da je moderna arhitektura uništila stil i ambijent u arhitekturi, što je okarakterisao kao kulturnu prazninu koja je nastala gubitkom tradicionalnog i autohtonog načina istraživanja i izražavanja.

3.4 Arhetipske i univerzalne vrednosti

U svojim radovima van Ajk je tvrdio da postoje određeni procesi, strukture i potrebe koje su urođene u čoveku i koje su univerzalne. Šedrak Vuds (Shadrach Woods), jedan od članova *Team X*, je istakao potrebu da se udruže razum, intelekt i osećanja kako bi se stvorilo okruženje koje odgovara našim težnjama za stvaranjem univerzalnog društva. Prema Vudsu, stvaranju okruženja baziranog na sjedinavanju sveobuhvatnog prostora i univerzalnog društva prethodi uspostavljanje sistema (intelektualna disciplina), dok sagledavanje sistema mora započeti od percepcije njegovih delova s obzirom da sistem nije moguće spoznati kao celinu. Po ovim shvatanjima, sistem treba da bude takav da čovek unutar njega može da učestvuje u stvaranju sopstvenog okruženja i na taj način unapređuje celokupnu životnu sredinu [15].

Okupiran degradacijom prostora nastalom usled razvoja tehnologije van Ajk je težio da se suprotstavi takvom procesu uvodeći u svoj rad humanizam, kao i arhitekturu zasnovanu na duhovnim vrednostima i arhetipskim značenjima [16]. Na poslednjem CIAM-ovom kongresu, održanom 1959. godine u Oterlou, van Ajk je izneo svoj pogled o „vanvremenim dimenzijama čovečanstva“:

Čovek je uvek i svugde u suštini isti. Njegov duhovni inventar je uvek isti, mada ga on različito koristi u skladu sa svojim kulturnim ili društvenim poreklom, zavisno od datih životnih uslova u kojima se nalazi. Moderne arhitekture neprestano gude po onome što je u naše vreme drugačije od ranijih vremena, tako da su već i sami izgubili svaku vezu sa onim što nije drugačije, sa onim što je u suštini uvek isto i nepromenljivo. [13]

S druge strane, prema Hercbergu svako rešenje „na drugom mestu ili vremenu“ predstavlja samo interpretaciju arhetipskog u smislu pojedinačne primene obrazca, a u vezi sa čim navodi sledeće:

Ne možemo napraviti ništa novo, već samo revalorizovati već postojeće slike, kako bi više odgovarale našim okolnostima. Ono što je potrebno da iskoristimo je veliki „imaginarni muzej“ slika, pri čemu je proces promene značenja prikazan kao napor ljudske mašte, koji uvek pronalazi način da se probije kroz utvrđeni poredak, kako bi se pronašlo odgovarajuće rešenje za datu situaciju. [11]

U skladu sa navedenim pogledima strukturalisti u arhitekturu vraćaju arhetipske forme (kocka, krug, trougao) preko kojih, ne narušavajući ih, grade kompleksne strukturalne arhitektonske celine koje u sebi prenose univerzalne vrednosti i značenja.

4. ZAKLJUČAK

Prihvatanje strukturalističkih ideja u arhitekturi radikalno je promenilo dotadašnji funkcionalistički pristup i otvorilo nova polja u okviru kojih je arhitektura više težila naučnim pristupima. Kritikujući funkcionalizam koji je svoje ideale video u Le Korbizjeovoj izjavi da je „kuća mašina za stanovanje“, filozofi arhitekture van Ajk i Hercberg su pokušali da razumeju ljudsku prirodu kroz traganje za suštinskim i urođenim vrednostima koje se nalaze u samom čoveku. Kako bi se uspostavio i proširio kontekst strukturalizma u arhitekturi posebno je značajno sagledati probleme prihvatanja strukturalističkih ideja u okviru društveno-humanističkih nauka. Bitan deo razumevanja strukturalizma u arhitekturi predstavlja njena filozofsko-ideološka kontekstualizacija, kao i sagledavanje strukturalizma u okviru kulturnih trendova i ideje uspostavljenih u okviru različitih naučnih i umetničkih disciplina. Ovakav pristup bi trebao da omogući sveobuhvatniji prikaz teorijsko-metodoloških osnova strukturalizma u arhitekturi, a što bi omogućilo da se bolje sagleda arhitektonska teorija 20. veka.

Zahvalnica: Rad je nastao kao rezultat na naučnom projektu *Teorija i praksa nauke u društvu: multidisciplinarnе, obrazovne i međugeneracijske perspektive (br. 179048) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.*

5. LITERATURA

[1] Risselada, M. and H., Dirk (eds). *Team 10 1953-1981, In Search of A Utopia of the Present*, NAI Publishers, Rotterdam, 2005.

- [2] Beerends, A., Een Structuur voor het Raadhuis van Amsterdam (A Structure for the Town Hall in Amsterdam), *TABK* (Heerlen), 1, 1969.
- [3] de Saussure, F., *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969 (1910-11).
- [4] Ivić, M., *Pravci u lingvistici*, Državna Založba Slovenije Ljubljana, 1978, 153-161.
- [5] Pijaže, Ž., *Strukturalizam*, Beogradski izdavački – grafički zavod, Beograd, 1978 (1974), 17-29.
- [6] Levi-Strauss, C., *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, Zagreb, 1958
- [7] Giro, P., *Semiologija*, Beogradski grafičko-izdavački zavod, Beograd, 1975, 6-7.
- [8] Barthes, R., *Mythologies*, Editions du Seuil, Paris, 1957.
- [9] Hays, M., *Architecture's desire – Reading the late avant-garde*, MIT Press, Cambridge, 2010, 23-50.
- [10] Levi-Stros, K., Struktura i forma: Razmišljanja o jednom delu Vladimira Propa, u Prop, V., *Morfologija bajke*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2012, 217-255.
- [11] Lüchinger, A., *Structuralism in Architecture and Urban Planning*, Karl Kramer, Stuttgart, 1981.
- [12] Hetzberg, H., Ideologija Strukturalizma. *Čovjek i prostor*, 291, 1977, 27.
- [13] Frempton, K., *Moderna arhitektura, kritička istorija*, Orion art, Beograd, 2004 (1980).
- [14] Lejeune, J. and M. Sabatino (ed), *Modern architecture and the mediterranean: vernacular dialogues and contested identities*, Routledge, London, 2009, 251-264.
- [15] Vuds, Š., Urbano okruženje: potraga za sistemom, u Perović, M., *Istorija moderne arhitekture: tradicija modernizma i drugi modernizam*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2005, 210-214.
- [16] Kertis, V., Širenje modernizma i njegova kritika šezdesetih godina XX veka, u Perović, M., *Istorija moderne arhitekture: tradicija modernizma i drugi modernizam*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2005, 325-341.